

AZ ÉPÍTŐIPARI TERMELÉS ÉRTÉKI SZÁMBAVÉTELÉNEK NÉHÁNY KÉRDÉSE

A Statisztikai Szemle ez év áprilisában megjelent cikkemben¹ megkíséreltem felvetni az építőipari statisztika több — akkor még megoldatlan és sürgős megoldásra váró — elméleti és gyakorlati vonatkozású kérdését. Ilyenek voltak az építőipari statisztika általános részéből: a beszámolási egység iparági csoportosításának kérdése; az építőipari termelési statisztika tárgykeréből: az építőipari szervezet termelésének fogalom-meghatározása, a termelés érték szerint való számbavétele, a termelési érték megállapításának különféle módszerei s végül az építőipari termelés legfontosabb értéki mutatószámai.

Az ott felvetett kérdések közül az azóta megjelent tervhivatali rendeletek szabályozták az építőipar iparági csoportosításának kérdését,² meghatározták az építőipari termelés legfontosabb értéki mutatószámait³ és elrendelték végül a termelés értékének — havonta végrehajtandó — tételes felmérés (tételes-keresetelés) útján való megállapítását.⁴

E cikk keretében az építőipari szervezet termelésének értéki számbavétele, helyesebben — leszűkítve a kört — az építőipari szervezet „*építőipari jellegű tevékenysége*“ eredményének értéki számbavétele kérdésével fogok foglalkozni.

Nem térek ki az építőipari szervezet „*egyéb termelő tevékenysége*“ (legyen az akár új termék létrehozására irányuló, akár ú. n. termelési szolgáltatásokban megnyilvánuló termelő tevékenység) eredményének értéki számbavételével kapcsolatos kérdések tárgyalására, minthogy azok semmiféle speciális, az iparstatisztikában alkalmazottaktól eltérő megoldást vagy módszert nem igényelnek.

Az építőipari szervezet által gyártott termékek változatlan áron történő számbavétele az Egységes Árulistában lerögzített árak, folyóáron történő számbavétele pedig a mindenkor érvényes nagykereskedői árak figyelembevételére alapján ugyanis minden nehézség nélkül helyesen végrehajtható.

*

¹ „Az építőipari statisztika néhány kérdése.” — Statisztikai Szemle, 1951. 314—324. old.

² Az Országos Tervhivatal elnökének 11 510/1951. O. T. sz. rendelete az építőipar 1952. évi igazgatási szervezetén felépülő tervezési rendszeréről.

³ Az Országos Tervhivatal elnökének 11 570/1951. O. T. sz. rendelete az építőipari termelés értékének meghatározásáról.

⁴ Az Országos Tervhivatal elnökének 11 590/1951. O. T. sz. rendelete az építőipari számlázásról.

Az építőipari szervezet termelése számbavételének alapvető s egyben legegyszerűbb és legszemléltetőbb módszere a természetes mértékegységben történő számbavétel. Az építőipari jellegű termelés technológiai sajátosságaitól vagy a létesítmények speciális rendeltetésétől függő természetes mértékegységekben történő számbavétel tájékoztatást nyújt arról, hogy az építőipar a különféle objektumokból mennyit bocsátat a népgazdaság rendelkezésére (a különféle munkálatokból mennyit hajtott végre).

A természetes mértékegységekben történő számbavétel nem teszi azonban lehetővé sem az általánosítást, sem pedig azt, hogy a különböző rendeltetésű létesítményeket kivitelező (különböző munkálatokat végző) építőipari szervezetek termelésének összterjedelmét valamely meghatározott időpontra vonatkozóan megállapítsuk, vagy hogy a termelés összterjedelmének időbeli változását egységes mutatószámmal kifejezzük.

Az építőipari statisztikai gyakorlatban e célra a *termelés értéki mutatószámai* használatosak.

Különösen nagy jelentőséggel bír a termelés értéki számbavétele az építőipari statisztikában, minthogy itt az építőipari jellegű termelés rendkívüli változatossága következtében a statisztikai gyakorlatban alkalmazott összesített termelési mutatók közül sem az egységes számbavételt szolgáló természetes mutatók, sem a munka-mértékegységben kifejezett mutatók nem nyerne alkalmazást. Kiemeli az értéki számbavétel jelentőségét az a tény is, hogy az építőipari szervezetek termelési tervteljesítései egyszerűs mind a népgazdasági beruházási terv egy része teljesítését is jelentik.

I.

A termelés értéki számbavétele feltételez egy olyan *általános mértékegységet*, amelynek segítségével a különböző rendeltetésű létesítmények (vagy azok részeinek) terjedelme egyaránt egységesen kifejezhető, s amely — mint ilyen — lehetővé teszi egyrészt a különféle létesítmények (munkálatok) egymásközötti mennyiségi összehasonlítását, másrészt a különféle létesítményeknek (munkálatoknak) egységes egésszé való összesítését.

Ilyen általános mértékegységül, az építőipari jellegű termelés terjedelmének általános mérőszámául a létesítmények kivitelezésére — a termelés adott, társadalmilag normalizálódott viszonyai között, az uralkodó technika, a munka szakavatottságának és termelékenységének átlagos színvonalá mellett — szükséges munka mennyisége szolgál. Ez az ú. n. *költségszámítási normákban* kerül megállapításra, helyesebben a létesítményeknek a költségszámítási normák alapján kiszámított *költségvetési értékében* nyer konkrét kifejezést.

Annak az általános irányzatnak az érvényesülését, hogy a létesítmények költségvetési értéke mindenkor a kivitelezéshez feltétlen szükséges munka mennyiségét foglalja magában, több rendelkezés kívánja biztosítani. Ezek a rendelkezések kimondják egyrészt azt, hogy az olyan költségvetési tételek árelemzésénél, amelyekre „munkabér-, anyag- és gépimunka táblázatok” (költségszámítási normák) készültek, *csak a költségszámítási normákban számításba vett anyag- és munkaerőszükségletet lehet figyelembe venni*; másrészt, hogy az olyan tételeknél, amelyekre költségszámítási normák még nem készültek, az egyedi árelemzésnél csak olyan mennyiséget

szabad figyelembe venni, amely a munka kivitelezéséhez a *kellő szakmai gondosság mellett feltétlenül szükséges*.

További ilyen irányú megerősítést kíván biztosítani az a rendelkezés is, amely szerint részletes költségvetések készítését — egyrésztől az illetékes miniszter által kijelölt kivitelező vállalat leendő építésvezetője, másrésztől a beruházó vállalat képviselője közreműködésével végrehajtandó — *előzetes helyszíni organizációs adatgyűjtés* kell megelőzze, amelynek ki kell terjednie — többek között — a költségvetési kiírás leellenőrzésére és a hiányzó tételek pótlására, valamint a munkálat során a kivitelező vállalat által alkalmazandó gépesítésnek, a vállalat gépi berendezésének figyelembevételével való meghatározására stb.

Ez az „általános irányzat“ azonban a számos megerősítő rendelet ellenére sem érvényesül maradéktalanul s így költségvetéseink — a költség-számítási normák sok esetben fennálló helytelensége, a műszaki tervek mennyiségi és minőségi hiányosságai következtében általában nem tartalmazza a létesítmény kivitelezésére társadalmilag szükséges munka mennyiségét, nem fejezik ki az objektumok *értékét*. És — mint a későbbiek során látni fogjuk — ez jelölhető meg a legalapvetőbb és legdöntőbb hibaforrásként a termelés értéki számbavétele jelenlegi gyakorlatában.

Fentieket igazolja — műszaki tervezésünk még fennálló hiányosságainak ismeretében hozott az a rendelkezés, amely szerint a költségvetés végösszegéhez az *előrelátható külön felszámítható költségeket* meg kell tervezni és ennek előrelátható mértéke szerint várható költségeket a költségvetésbe be kell építeni, illetőleg a költségvetés összeállításánál *előre pontosan meg nem határozható költségek* fedezetére a kivitelezési összeg 5%-át — az Országos Tervhivatal engedélyével legfeljebb 10%-át — kivevő külön tartalékösszeget kell felvenni.

II.

Mínthogy a költség-számítási normák kidolgozása (táblázatok összeállítás) hosszú időt (félév, egy év) vesz igénybe, a költség-számítási normák kidolgozásánál egy meghatározott időpontban érvényben volt árat és béreket vesznek figyelembe. Jelenlegi költség-számítási normáink (melyek 1950—51 telén készültek) az 1950. évi július hó 1-én érvényben volt árakon és béreken alapulnak.⁵

A költség-számítási normák készítésénél figyelembe vett időpont (jelenleg tehát 1950. július hó 1.) árszintjét általában *bázis árszintnek* nevezik, szemben az ötéves terv készítése kezdeti időpontjának (1949. július hó 1.) árszintjével, az ú. n. *változatlan árszint*-tel, illetőleg a kivitelezés tervéve kezdeti időpontjának (jelenleg 1951. január hó 1.) árszintjével, az ú. n. *tervárszinttel*.

A „tervárszint“ elnevezést nem tartom szerencsésnek. Helyesebb lenne egyöntetűen a „folyóévi árszint“ vagy röviden „folyóár“ elnevezés meghonosítása. (A magam részéről én is ezt az elnevezést fogom használni.)

A különböző árszinteknek az adatok összehasonlíthatósága céljából szükséges közös árszintrehozatala a *munkanemekre vonatkozóan anyagra*,

⁵ A Szovjetunióban hosszú ideig az 1938. évi árat alkalmazták. Később az 1949. évi árak, megutóbb pedig a Szovjetunióban is az 1950. évi július hó 1-1 árak váltak a kalkuláció alapjává.

munkabérre és a szállításra kidolgozott indexek, illetőleg a különböző anyagokra meghatározott szorzószámok segítségével történik.

Például a mélyépítőiparban a különböző árszintek egymásra való vetítéséhez munkanemenként az alábbi indexeket alkalmazzák:

Sorszám	Munka csoportja és neve	1949. VII. 1-ről 1950. VII. 1-re		1950. VII. 1-ről 1951. I. 1-re		1949. VII. 1-ről 1951. I. 1-re	
		anyag	munka- bér	anyag	munka- bér	anyag	munka- bér
1.	Földművek	0,960	0,959	1,086	0,870	1,043	0,834
2.	Műtárgyak: Hídépítési vasszerkezetek	1,000	0,875	0,785	0,870	0,785	0,761
	Egyéb műtárgyak építési munkái ..	0,964	0,875	1,018	0,870	0,981	0,761
3.	Pályák: Útépítések	0,957	0,933	1,036	0,870	0,991	0,855
	Vasútépítések	0,961	0,985	1,000	0,870	0,961	0,857
4.	Vezetékek: Víz- és szennyvíz	0,960	0,847	1,000	0,870	0,960	0,737
	Villamosvezeték	1,000	0,820	1,000	0,870	1,000	0,713
	Villamoslégvezeték	1,000	0,820	0,767	0,870	0,767	0,713
	Kábelek	1,000	0,820	0,830	0,870	0,830	0,713
	Egyéb vezetékek	1,000	0,890	1,000	0,870	1,000	0,774
	Anyagfóvar és szállítási indexe	1,000					

Sorszám	Munka csoportja és neve	1950. VII. 1-ről 1949. VII. 1-re		1951. I. 1-ről 1950. VII. 1-re		1951. I. 1-ről 1949. VII. 1-re	
		anyag	munka- bér	anyag	munka- bér	anyag	munka- bér
1.	Földművek	1,042	1,043	0,922	1,149	0,959	1,199
2.	Műtárgyak: Hídépítési vasszerkezetek	1,000	1,143	1,274	1,149	1,274	1,314
	Egyéb műtárgyak építési munkái ..	1,040	1,143	0,982	1,140	1,019	1,314
3.	Pályák: Útépítések	1,045	1,017	0,965	1,149	1,009	1,170
	Vasútépítések	1,041	1,016	1,000	1,149	1,041	1,167
4.	Vezetékek: Víz- és szennyvíz	1,042	1,181	1,000	1,149	1,042	1,357
	Villamosvezeték	1,000	1,219	1,000	1,149	1,000	1,043
	Villamoslégvezeték	1,000	1,219	1,304	1,149	1,304	1,043
	Kábelek	1,000	1,219	1,205	1,149	1,205	1,043
	Egyéb vezetékek	1,000	1,124	1,000	1,149	1,000	1,292
	Anyagfóvar és szállítási indexe	1,000					

A változatlan árszintre (1949. július hó 1.) való átszámítást szolgáló indexek a költségmérésnél nyernek alkalmazást.

Az 1951. évi január hó 1-i árszintről a bázis árszintre való átszámítást szolgáló indexek viszont az egyedi árelemzéssel készített olyan tételek bázis-áron való kiszámítására szolgálnak, amelyekre költségzsámítási normák kidolgozva még nincsenek. A mélyépítőiparban ugyanis a kivitelezés munka értékét nemcsak a kivitelezés tervének kezdeti időpontja árszintjén, hanem a költségzsámítási normák készítésénél figyelembe vett időpont árszintjén (ú. n. bázis-áron) is tartalmaznia kell a költségvetésnek. Azokat a költségvetéseket pedig, amelyek csak későbbi tervében kerülnek kivitelezésre — nyilvánvaló okból — csupán bázis-áron kell elkészíteni.

A magasépítőiparban — a fennálló rendelkezések szerint — csak egyféle áron, mégpedig a kivitelezés tervének kezdeti időpontja (jelenleg 1951. január hó 1-i) árain történő kalkuláció alapján nyernek a költség-

vetések összeállítását, tekintettel arra, hogy itt egy-egy létesítmény költségvetése többször gyakran több ezer költségvetési tételből, illetőleg egységárból áll, s így a kétféle (bázis- és folyó évi) áron történő kalkuláció rendkívül nagy munkát jelentene.

E rendelkezés nyilvánvalóan egyszerűsítést jelent, azonban — hogy csak egy szempontot említsek — különösen a következő évre áthúzódó (vagy áthúzódható) kiviteli munkák esetén több vonatkozásban nehézségeket okoz. (Visszatérek még erre a kérdésre.)

III.

Az építőipari szervezetek megrendelőikkel a — fentiek szerint — folyó évi árszinten összeállított (és a megrendelő által elfogadott) költségvetésben szereplő egységárak figyelembevételével elkészítet *havi tételes keresetek*, illetőleg a költségvetés szerkezeti felépítésének megfelelően elkészített *végszámlák* alapján számolnak el.

Számbavételi munkánk jelenlegi gyakorlata az építőipari jellegű termelés általános mérőszámául is az építőipari szervezetek kereseteit (végszámaikat) fogadja el.

Ez a gyakorlat a 11 570/1951. O. T. sz. r. 6. §-án alapul, mely szerint „a statisztikai jelentésbe azt az építőipari termelési értéket lehet beállítani, amelyet a vállalat az előző hó utolsó napjáig elvégzett és az építőipari teljesítmény számlázásáról, valamint az építőipari munkák költségkülönbözeteiről szóló rendeletek alapján kiállított keresetbe felvett”.

Ez a rendelkezés azonban jelenleg több szempontból is kifogásolható!

A kereseteknél sok esetben előforduló — a tervteljesítésre és az ezzel szorosan összefüggő prémiumra visszavezethető — túlméretezettség (túlkeresetelés) csak formális kifogás. A túlkeresetelések megszüntetése harc kérdése, melyet azonban az eddigieknél sokkal komolyabb mértékben mielőbb napirendre kell tűznünk!

Az építőipari szervezetek *pénzügyi bevételeinek* termelési értékeként való elfogadása ellen tartalmi szempontból emelhető a legdöntőbb kifogás.

Az építőipari *termelési* statisztika feladata ugyanis nem az építőipari szervezet számlájára átutalt (vagy onnan lehívott) forint mennyiségének, a forintmennyiség növekedésének vagy csökkenésének a vizsgálata (amint ezt sokan gondolják), hanem — többek között — annak a kimutatása, hogy hány lakóház, erőmű, gyár, menüvi út, vasút stb. épült fel (termelés számbavétele természetesen mértékegységben), illetőleg mennyivel emelkedett vagy csökkent az építőipari szervezetek termelésének, fentiek értékének összesítése útján nyerhető összterjedelme, volumene (termelés számbavétele értékben).

A beszámolási időszak termelési színvonalának valamely bázisidőszak termelési színvonalával való összehasonlítása (viszonyszám formájában kifejezve: *a termelés fizikai terjedelmének indexe*) viszont helyesen csak úgy hajtható végre (számítható ki), ha a terjedelmet kivéve minden más tényező zavaró hatását az összehasonlításnál (az index kiszámításánál) kirekesztünk.

Az építőipari szervezetek keresetei (végszámlái) végösszegének termelési értéként való elfogadása ezen alapvető szabály tagadását jelenti.

A keresetek ugyanis — eltekintve a nem egyszer jogtalan, az építőipari szervezet tervszerűtlen, szervezetlen munkájából eredő pénzügyi igényektől — *magukban foglalják a kivitelező részéről nagyon jogosan felszámítható, de az építőipari szervezet termelő tevékenységével semminemű kapcsolatban nem álló költségtöbbleteket is.* Ez gyakorlatilag annyit jelent, hogy a termelés fizikai terjedelmének — a keresetek alapján nyert — indexe a termelés terjedelmén túl egy másik tényező zavaró hatása következtében félrevezetően hamis képet ad.

Ugyanez persze *a termelési terv teljesítésének mérésénél is* érezteti hatását. Nyilvánvaló, hiszen — mint ismeretes — a termelés értékben kifejezett előirányzata (terv) teljesítésének mérésére a termelés értékben kifejezett térszáma (teljesítés) általában csak akkor alkalmas, ha

a) az előirányzat és a teljesítés értéki adatai ugyanazon időpontban érvényes (érvényben volt) árokon épülnek fel; és ha

b) az előirányzat és a teljesítés értéki adatai ugyanazon értéki elemeket foglalják magukban.

Összefoglalva mindez azt jelenti, hogy mind a tervteljesítés helyes megállapításánál, mind a termelés fizikai terjedelme indexének pontos meghatározásánál — a terv és a teljesítés, illetőleg a bázis- és a beszámolási időszak árának *változatlanoknak kell lenniök!*

A Központi Statisztikai Hivatal jelenlegi utasítása az építőipari szervezetek beszámoló jelentéseinek 1951. II. félévétől kezdődően a „termelési érték“-et az 1951. január hó 1-i áron írja elő jelenteni.

A bázis-árról (a költségvetési normák készítésénél figyelembe vett árszintről) való letérést a magasépítőiparra vonatkozóan kiadott és már az előbbiekben említett az a rendelkezés tette szükségessé, amely szerint — a magasépítőiparban — a költségvetések csak egyféle áron (a kivitelezés termelésének kezdeti időpontja árain) történő kalkuláció alapján nyernek összeállítást (s ennek megfelelően az elszámolás is csak a folyó évi árszinten történik).

Ez az ár — bár változatlan „bázis-ár“ elemeit tartalmazza, azáltal, hogy kiszámítása „egy meghatározott időpontban érvényben volt“ költségvetési normák, ár- és bérszínvonal figyelembevételével történik — *lényegileg folyóár*, amely megmutatja a termelésnek az adott időpontban fennálló értékét, s amelynek alapján kiszámítható a tiszta — nettó — termelési érték (a nemzeti jövedelem részét képező újonnan alkotott érték), illetőleg meghatározható az építőipari szervezet jövedelmezősége, de — mint ilyen — a termelés terjedelmének mérésére nem alkalmas.

Az „árszínvonal“ változása vonatkozásában azonban ez utóbbi megjegyzés ellenére nincs különösebb nehézség, egyrészt azért, mert általában ez az ár egy-egy évi időtartamra (nem lévén nagy ingadozásnak kitéve) változatlan árnak tekinthető, másrészt azért, mert központi szerveinknek módjukban áll az esetlegesen bekövetkezett anyag, munkabér és szállítási költség változásainak hatását a már ismertetett módszerrel kiküszöbölni úgy, hogy „az előirányzat és teljesítés értéki adatai ugyanazon időpontban érvényes (érvényben volt) árokon“ épüljenek fel.

Természetszerűleg fentiek vonatkoznak a termelés fizikai terjedelme indexének kiszámítására is!

A nehézség nem is az „*árszínvonal*“ változása, hanem a különféle címen — felmerülésük (vagy annál is nagyobb) mértékben — felszámított többlet-költségek beszámítása következtében az árakat alkotó elemek mennyiségének a változása vonatkozásában merül fel!

IV.

A termelési terv teljesítésének megállapításánál, úgyszintén a termelés fizikai terjedelme indexének kiszámításánál a torzítást a 11 580/1951. O. T. számú rendelettel szabályozott építőipari költségkülönbözetek *teljes összegének* a termelési érték megállapításánál történő figyelembevétele eredményezi.

A költségkülönbözeteknek egy része valóban „fizikai terjedelmet“ (többlet) jelent, s mint ilyen a termelési érték megállapításánál figyelembe veendő. Akár a minőségileg változatlan műszaki tervek megvalósítása céljából — az építető kívánságától függetlenül — a költségvetésben tételesen előírt mennyiségeken felül elvégzett *többletmunkáról*, akár a költségvetésben általában tétel, mennyiség, méret és egységár szerint fel nem vett, de a kivitelezés folyamán sürgős műszaki okból mellőzhetetlen *pótmunkáról* van szó — ezek a létesítmény kivitelezéséhez feltétlen szükséges *munkát* jelentenek, s mint ilyenek, a termelés fizikai terjedelmét növelik. A termelési érték megállapításánál figyelembevételük indokolt. Ugyanilyen elbírálás alá esnek, bár más vonatkozásban (az árak összehasonlíthatósága vonalán) a költségvetési ár helytelen vagy hiányos kiírása, illetőleg a munkabéregységnormák tételei helytelen alkalmazása következtében felmerült *árkülönbözet* címen érvényesíthető költségkülönbözetek is, amelyek a „bizonyos meghatározott időpontban érvényben volt“ ár- és bérszínvonalra kívánták visszahozni az attól eltérően, helytelenül beállított árakat.

Azonban

1. a *többletmunka* címen érvényesíthető költségkülönbözetek egy része (pl. a kivitelezési munkák leállítása ütemének lassítása következtében előállott költségkülönbözetek stb.);

2. a *pótmunka* címen érvényesíthető költségkülönbözetek egy része (pl. munkaerők, gépek, szerszámok, kényszerű oda-vissza szállítása stb.);

3. az *árkülönbözet* címen érvényesíthető költségkülönbözetek legnagyobb része (kivételt csupán a költségvetési ár helytelen vagy hiányos kiírása következtében érvényesíthető költségkülönbözetek képeznek);

4. a *külön felszámítható költségek* címen érvényesíthető költségkülönbözetek csaknem teljes egészükben —

a termelés fizikai terjedelmével (volumenével) sem a terv teljesítésének mérése, sem a dinamikai vizsgálat szempontjából kapcsolatban nincsenek, csupán a költségszámítási normákon alapuló a változatlan árként elfogadható költségvetési egységárrakkal szembeni *árváltozást* jelentenek, — *következésképpen a termelési értékbe való beszámításuk korlátozza mind a terv teljesítésének mérése, mind a termelés terjedelmének dinamikai vizsgálata megbízhatóságát.*

A tervteljesítés mérésénél a költségkülönbözetek teljes összege figyelembevételének okvetlen szükségességét hangsúlyozó álláspont hirdetői — álláspontjuk helyességének igazolására — azt hozzák fel, hogy miként a 11 580/1951. O. T. sz. rendelet értelmében a költségvetések, úgy a termelési tervszámok is bizonyos mennyiségű (5—10%) költségkülönbözetet feltételezeten magukban foglalnak. Ezek szerint az országos építési tervet, vagy egy építőipari szervezet termelési tervének minden 100 forintja, tehát csupán 90—95 forint összegben képvisel költségvetési tételekkel részletesen alátámasztott munkát, a fennmaradó összeg pedig a költségvetésekben tételesen elő nem irányzott, de a kivitelezés során feltétlenül jelentkező költségkülönbözetek céljaira van tartalékolva. Szükséges ez — ezen álláspont szerint — annál is inkább, mert a költségkülönbözetek nagy része (!) ugyanúgy fogyaszt anyagot, munkaerőt, szállítóeszközt stb. mint maguk a költségvetési tételek; ha tehát ezeket a tervezésnél a termelési értékből kirekesztenénk, úgy nem lenne biztosítható számukra anyag-, munkaerő-stb. fedezet.

Ez az álláspont semmiesetre sem tekinthető progresszívnek, minthogy egy nyilvánvalóan helytelen tervezési és számbavételi módszer mellett foglal állást!

Véleményem szerint — amennyiben az előre nem látható költségek fedezésére 5—10%-ot tartalékolva készülnek el a „termelési tervek“ is — a tervteljesítés mérésénél az 5—10%-ot kitevő költségkülönbözetek figyelembevétele indokoltnak látszana! Tekintettel azonban arra, hogy a gyakorlati tapasztalatok szerint a költségkülönbözetek általában a szóbanlévő 5—10%-nál jóval magasabb százalékban nyerne elszámolást — jelenlegi „termelési érték“ (mely a számbavételnél a költségkülönbözetek teljes összegét tartalmazza) a termelési terv teljesítésének mérésére — már ebből az egy körülményből kifolyólag is — csak bizonyos fenntartással fogadható el.

Ugyanígy a termelés terjedelmének dinamikai vizsgálatánál is helytelen a költségkülönbözetek teljes összegének figyelembevétele, mivel az építkezési költségek emelkedése e módszer szerint a termelés fizikai terjedelme emelkedésének látszatát eredményezi!

V.

Hogy a termelési terv teljesítésének mérését a költségkülönbözetek teljes összegének a termelési értékbe való beszámítása mennyire korlátozza — nyilvánvalóvá válik az alábbi példából:

Egy vállalat meghatározott idő alatt, meghatározott helyen 20 típuslakás kivitelezésére kap megbízást. A 20 lakásra vonatkozó költségvetés vállalati végösszege 1 millió Ft, melyből 909 ezer Ft a költségvetésben tétel szerint felsorolt munkálatok értéke, 91 ezer Ft (10%) pedig az előre pontosan meg nem határozható költségek fedezetére tartalékoltt összeg. A vállalat a munkálatokat a költségvetésben és a tervekben felvett munkahelyen megkezdte, de az építettő kívánságára az eredetileg kijelölt helyen a munkálatokat abbahagyják, a munkaerőket, a gépeket, szerszámokat, anyagokat az építettő által kijelölt újabb helyre szállítva (pótmunka!) folytatják a munkát. A munkát — tekintettel az építkezés helyének meg-

változtatása folytán előállott késedelemre — az új helyen fennálló munkaerőhiány, valamint a sürgősség miatt rendkívül sok (külön felszámítható) költséget igénylő túlórával, stb. folytatták, úgyhogy mire a 20 lakás elkészül, a felmerült és érvényesíthető külön felszámítható költségek (eltekintünk most a példánkban szereplő „pótmunka“ címén érvényesíthető költségek-től) 321 ezer Ft-ot tesznek ki.

Kérdés, hány %-ra teljesítette a vállalat tervét, ha 20 lakást kellett építenie 1 millió Ft-ért, s 20 lakást épített — a különfelszámítható költségek figyelembevételével — 1230 ezer Ft-ért?

Nyilvánvaló, ha helyes képet akarunk nyerni, nem fogadhatjuk el a 135%-os teljesítést csupán azért, mert a 20 lakás felépítése csak az előírt költségkülönbséget tartalmazó tartalékösszeg (10%) lényeges túllépésével volt megvalósítható!

Hogy a költségkülönbségeknek a termelési értékbe való beszámítása a termelés terjedelmének dinamikai vizsgálatának megbízhatóságát is korlátozza, már a fentiekből is nyilvánvaló. Még szemléletesebb lesz azonban, ha fenti példákat kiegészítjük az alábbi kérdéssel:

Hány százalékkal csökken ugyanezen vállalat termelése a következő időszakban (fentihez képest), ha akkor, az előírt 20 lakást 1 millió Ft-ért építik fel?

Nyilvánvaló, nem mondhatjuk, hogy a vállalat termelése az előző időszakhoz képest 18%-kal $\left(\frac{1000}{1230} \cdot 100 = 81,3\%\right)$ csökkent, csupán azért, mert kevesebb költséggel építették fel ugyanazt a 20 lakást; hanem azt kell megállapítanunk, hogy a vállalat termelésének terjedelme az előző időszakhoz képest nem változott! (Az elvégzett pótmunkát itt is figyelmen kívül hagytuk.)

*

A jelenlegi gyakorlattal szemben a fentihez hasonló költségkülönbségeknek a termelési érték megállapításánál, úgyszintén a termelési terv teljesítésének elbírálásánál történő figyelmen kívül hagyása az építőipari statisztika minőségi javulását eredményezné: további számos kiküszöbölendő hibára, hiányosságra, tervszerűtlenségre, nem ritka esetben esetleg az ellenesség tudatos aknamunkájára vetnének fényt a statisztika számadatai, nagyban elősegítené tehát az építőipari statisztika osztályharcos feladatainak minél tökéletesebb végrehajtását!

VI.

Fentiekből világosan következik az, hogy a költségkülönbségek teljes összegének a termelési értékbe való beszámítása nemcsak a tervteljesítés mérésének, hanem a termelés terjedelme dinamikai vizsgálatának megbízhatóságát, pontosságát is korlátozza.

Jelenlegi gyakorlatunk tehát fenti szempontok figyelembevételével — az építőipari statisztika megjavítása érdekében — okvetlenül felülvizsgálandó s olyan megoldást kell keresnünk, amelynek alkalmazásával a fennálló hiányosságok (pontatlanságok) kiküszöbölhetőek lesznek.

A hiányosságok forrásainak feltárása, mibenlétének felismerése a megoldás alapja!

A költségkülönbözeteket — e vonatkozásban — két nagy csoportra kell bontanunk. Először a „*termelés fizikai terjedelmével*“ összefüggő, a műszaki tervek és költségvetések hiányosságaira, a megrendelő intézkedéseire vagy mulasztására, illetőleg „vis major“ okokra visszavezethető költségkülönbözetek kérdésével kell foglalkoznunk.

Ilyenek a többletmunka, pótmunka és árkülönbözet címen felszámítható költségkülönbözeteknek a már ilyen vonatkozásban említett része.

Ezeknek a költségeknek a termelési értékbe való beállítása okvetlenül helyes.

A termelési értékbe való beszámíthatóságuk kérdésének eldöntése után további kérdésként merül fel: hogyan történjék a beszámítás?

Helyes lenne a költségkülönbözeteket további következtetések levonása végett az alábbi csoportosításban megfigyelni:

- a) a műszaki tervek és költségvetések hiányosságai;
- b) a megrendelő intézkedései vagy mulasztásai, és
- c) „vis major“ okok következtében előállott költségkülönbözetek.

Megjegyzem, hogy a termelés terjedelmével kapcsolatban álló költségkülönbözeteknek a termelési értékbe való beszámítása esetén minden esetben az eredeti költségvetés egyidejű módosítása (pótköltségvetés készítése) elengedhetetlenül szükséges.

A többlet- és pótmunkát a szovjet gyakorlat is külön kezeli. Sőt „a beszámoló jelentéseknek a *tervenkívüli munkákat* nem kell magában foglalnia — írja egy szovjet szerző — ezeket a végösszeg után a teljesített munkák terjedelméhez való hozzászámítása *nélkül* kell kimutatni. Minden olyan esetet, amikor a tervenkívüli munkákat a ténylegesen teljesített munkák terjedelméhez hozzászámítják, ezt magyarázkodó utóiratnak kell tekintenünk az ezzel járó összes következményekkel együtt“.⁹

*

Fenti megjegyzésben foglaltak szükségességét az építőipari statisztikában alkalmazott egyik igen fontos mutatószám, az egyes szerkezeti elemek készülségi foka, illetőleg az objektum elkészülte általános mutatószámának helyes megállapítása is indokolja.

Az egyes szerkezeti elemek készülségi fokát (k) ugyanis úgy kapjuk meg, ha az egyes szerkezeti elemekből a munka megkezdésétől a tárgyidőszak végéig elvégzett, s pontos felméréssel természetes mértékegységben megállapított mennyiségét (m) a költségvetés szerint elvégzendő teljes mennyiséggel (M) elosztjuk s az így nyert összeget szorozzuk 100-zal.

$$k = \frac{m}{M} \cdot 100$$

Ha a költségvetésben előirányzott munkamennyiséget (M) nem módosítanánk, bizonyos mennyiségű többletmunka elvégzése esetén

$$m > M$$

⁹ Operatív statisztikai számbavétel és beszámolási rendszer az építőiparban". Statisztikai Klado Vállalat, Budapest, 1950, 58. old.

s ennek következtében

$$k > \frac{m}{\pi r} \cdot 100$$

ami — tekintettel arra, hogy ez az összefüggés nemcsak az egyes szerkezeti elemek készütségi foka, hanem az objektum elkészültének általános mutatószáma vonatkozásában is nyilvánvalóan érvényesül — azt jelentené, hogy a rendkívül fontos mutatószám minden gyakorlati jelentőségét elvesztené!

Ezzel kapcsolatban mutatok rá a magasépítőiparra vonatkozóan fennálló rendelkezések szerint egyféle áron történő kalkulációból adódó még egy problémára.

Az egyes szerkezeti elemek készütségi fokát értékben az alábbi képlet fejezi ki:

$$k = \frac{m \cdot p}{M \cdot p} \cdot 100$$

ahol p = a költségvetés szerinti — folyó évi árszinten meghatározott — egységár.

Ha a kivitelezési munka a tárgyévben nem nyer befejezést, az egységár esetleges változása következtében, adataink összehasonlíthatatlanná válnak, s így — ha $(m \cdot p)_1$ -el jelöljük a tárgyévben, $(m \cdot p)_2$ -vel a következő évben elvégzett munkák értékét, — az egyes szerkezeti elemek készütségi fokát az alábbi képlet nyilvánvalóan nem fejezi ki helyesen:

$$\frac{(m \cdot p)_1 + (m \cdot p)_2}{M \cdot p} \cdot 100$$

Az adatok összehasonlíthatósága vagy $(m \cdot p)_1$ és egyidejűleg $(M \cdot p)$ -nek az új árszintre hozatalával vagy $(m \cdot p)_2$ -nek is a régi árszinten történő meghatározásával érhető csupán el.

Fentiek itt is vonatkoznak az objektum elkészültének általános mutatószámára is, s ez azt jelenti, hogy esv több évig tartó kiviteli munka esetén egy-egy munkát az első módszer alkalmazásával utólagosan többször kellene értékelni. Ennél sokkal egyszerűbbnek látszik az azonnal bázisáron történő értékelés!

*

A második csoportot a *termelés fizikai terjedelmét nem befolyásoló*, döntő mértékben az építkezési hely sajátosságai, az építkezési körülményeknek az átlagostól való eltérése, az építkezési határidő lerövidítése vagy a megrendelő késedelme stb. következtében előálló költségek, — legnagyobb részt a „külön felszámítható költségek“ — képezik.

Ezek a költségek előre nincsenek meghatározva (mindössze annyiban, hogy 5—10% tartalékösszeg van biztosítva a költségvetésekben részükre). Elszámolásuk a felmerülés mértékében történik.

Hogy ezen költségeknek a termelési érték megállapításánál történő figyelembevétele mennyire helytelen eredményt ad, azt már egy példán bemutattam. Fenti példához hasonló csak ellenkező irányú az az eset, ha az 5%-os tartalékösszeget egy objektum megvalósítása során nem használják

fel. Itt annak ellenére, hogy az objektum befejezést nyer, a készütségi fok (tervteljesítés) a jelenlegi mérési mód mellett — nyilvánvalóan helytelenül — a 100% alatt marad!

Nem kizárólag, de leginkább ezeknek a költségeknek a felmerülése (hasonlóak a téli munkák többletköltségei is) jelentkezik általában úgy, mint az építkezést „megdrágító“ tényező.

Ezeknek a költségeknek a termelési érték megállapításánál való figyelembevétele a termelési értéki számbavételének azon alapvető szabályával ellenkezik, mely szerint a termelési terv mikénti teljesítése, valamint a termelés fizikai terjedelmének indexe helyesen csak úgy számítható ki, ha mind a terv és a teljesítés, mind a bázis és a beszámolási időszak adatait *ugyanazonokon az árakon* értékeljük.

A külön felszámítható költség tulajdonképpen döntően rezsiköltség, mely — építkezési helyenként és az építkezés körülményei következtében és (ami tárgyalt kérdésünkkel kapcsolatban a legdöntőbb) egyes kivitelező vállalatok jó vagy rossz munkája következtében — változó. A termelési értékbe való beszámítása „egyedi árak“ alkalmazását jelenti, mely — mint az előzőkben már láttuk — a termelés dinamikai vizsgálatánál nagyarányú torzítást idéz elő. A dinamikai vizsgálatra alkalmas termelési értéket úgy nyerünk, ha ezeket a költségeket figyelmen kívül hagyjuk.

Ezzel kapcsolatban megjegyzem még, hogy nemcsak statisztikai, de pénzügyi szempontból is helyesebb lenne ezeket a költségeket — nem úgy, mint jelenleg: a tényleges felmerülés szerint, hanem — kidolgozott elszámolási normák alapján elszámoltatni. Ez azt eredményezné, hogy a többletköltségek minél alacsonyabb felmerülése irányában a kivitelezők érdekelték lennének és a gondatlan szervezés és pénzügyi gazdálkodás nem eredményezhetne a kivitelezés során a költségvetési előirányzathoz képest túllépést.

*

Örsezfoglalva megállapíthatjuk fentiek alapján, hogy a termelési terv teljesítésének mérésére és a termelés terjedelmének dinamikai vizsgálatára alkalmas termelési érték (termelés költségvetési áron, műszaki teljesítés) megállapításához szükség lenne:

1. a költségkülönbözetek előirányzása és elszámolása egész rendszerének rendeleti úton való újabb szabályozására olyképpen, hogy az érvényesíthető költségkülönbözeteknek a termelés fizikai terjedelmével (volumenével) sem a terv teljesítésének mérése, sem a termelés dinamikai vizsgálata szempontjából kapcsolatban nem lévő részét (csupán a költségvetési egységaraknak a rezsiköltségek felemelése útján történő megváltoztatását jelentő költségkülönbözeteket) a kivitelezők elkülönítetten kezeljék,

2. oly értelmű utasítás kiadására, hogy ezeket a költségkülönbözeteket a termelés dinamikai vizsgálatánál figyelembe venni nem szabad.

Emellett nyilván kell tartani, meg kell figyelni az építkezések kivitelezésére fordított teljes összeget is (termelés folyó áron, pénzügyi teljesítés) függetlenül attól, hogy az a költségvetés végösszegén túlmenően többlet- vagy pótmunka, árkülönbözet vagy külön felszámítható költségként (vagy akár előlegként) nyer folyósítást.

VII.

Fentiekben kifejtett megoldás természetszerűleg csak átmenetinek tekinthető, mint ahogy csupán átmeneti jellegűek operatív és műszaki tervezésünk, valamint költségvetéseink hiányosságai is!

Ha elérjük és — a Szovjetunió gazdag tapasztalatainak felhasználásával, műszaki terveink és költségvetéseink mennyiségi és minőségi hiányosságait felszámolva, a tervezési munkák időben való végzésével — mihamarabb el is fogjuk érni azt, hogy:

1. költségvetéseink szélesen megalapozott tapasztalati normákon felépülve, valóban az objektumok *értékét* fejezzék ki;

2. amennyiben valamely létesítmény (különleges elhelyezése, vagy más speciális körülmény miatt) az átlagnál többbe kerül, maga a költségvetés — a norma szerinti értéken túl — a megindokolt többletköltséget is tartalmazza;

3. az előzők szerint összeállított költségvetések „törvényerővel” bírnak, amelyek biztosítják a tervszerűséget, kizárják a vitákat és az építettő és a kivitelező között, s amelyek alapul szolgálhatnak az építkezések költségének és önköltségének mérésére;

4. építőipari szervezeteink évi, negyedévi és havi termelési tervüket — egész évi munkájuk pontos helyének, terjedelmének, az építkezések idejének, az anyagszükséglet mérvének már az év elején megkapott adataiból dolgozzák ki —

a fentiekben kifejtettek — nyilvánvalóan — sem a tervteljesítés mérése, sem a termelés dinamikai vizsgálata vonatkozásában nem képezhetik többé vita tárgyát!

Termelési érték a létesítmények költségvetés szerinti értéke lesz!

Az egyes létesítmények költségvetés szerinti értékének és a kivitelezésükkel kapcsolatban felmerült tényleges kiadásoknak az összehasonlítása viszont lehetővé teszi majd az építőipari szervezetek kivitelezési tevékenysége következtében előállott költségváltozások figyelemmel kísérését⁷ — annak a vizsgálatát, hogy a tényleges kiadások mennyiben felelnek meg az építési tervezetben (költségvetésben) megállapított árvetésnek — s ennek nyomán azoknak az intézkedéseknek a megtételét, amelyekkel a népgazdaságilag káros többletköltségeket, veszteségeket megelőzhetjük (ez az összehasonlítás általában azoknak a költségvetéseknek az összehasonlítása útján történik, amelyekből az eszközölt munkák összetevődnek).

*

Az építőipari termelés értéki számbavételével kapcsolatos problémák a fentiekben korántsem nyertek teljeskörű ismertetést. Számos, az értéki számbavétel megbízhatósága szempontjából döntő kérdésre nem térhettem ki e cikk keretében (pl. a termelési érték bizonylati alátámasztása, a termelés értéki adatainak helyszíni és belső ellenőrzése, a beruházási szervezetek által szolgáltatott adatokkal való egyeztetés, a számlázott és az elismert (kollaudált) összeg közötti eltérés — rendkívül fontos kérdéseinek — ismer-

⁷ Az építőipari költségek alakulását ezenkívül további két tényező befolyásolja még: a) műszaki tervezés, és b) a műszaki tervezésen kívülről, nem az építőipari szervezetek tevékenységétől függő változások (pl. anyagárleszállítás).

tetésére, illetőleg az e téren fennálló rendelkezések, gyakorlat hiányosságaira, stb.).

Ezek a kérdések azonban fontosságuknál fogva önálló tárgyalást igényelnek.

A cikkben felvetett problémák mielőbbi megoldásának jelentősége rendkívül nagy. Enélkül az építőipari statisztika nem tud megfelelni a szocialista statisztikával szemben támasztott azon alapvető követelménynek, hogy mindenkor a valóságot tükrözze. Tekintettel arra, hogy — mint a kérdések tárgyalása során erre több ízben rámutattam — számos kérdéssel kapcsolatban nincs kialakult egységes álláspont. E kérdés körül meginduló vita mindenképpen komoly segítséget jelentene a felvetett problémák tisztázásához.

Megjelent az

Útmutató és irodalom az építőipari statisztikusok kötelező vizsgájához

A könyv tárgyalja az építőipari statisztika fogalmát, tárgyát, feladatait, a statisztikai megfigyelés kérdéseit az építőipari statisztikában, az építőipari termelés számbavételét és statisztikai vizsgálatának kérdéseit.

Építőipari problémákkal foglalkozó gazdag cikkgyűjtemény egészíti ki a 174 oldalas kiadványt.

Ára: 1850 Ft

Kapható a 14. sz. Tervgazdasági Könyvesboltban és az Állami Könyvterjesztő Vállalat könyvesboltjaiban.